Intern konkurrens

Den organisatoriska konkurrensens inverkan på nykterhetsrörelsens medlemsutveckling

AV CHARLOTTA STERN

Inledning

I Sverige har kollektivt handlande som syftar till att åstadkomma samhälleliga förändringar kommit att kallas för folkrörelser. Folkrörelsers mest synliga och bestående uttryck är ofta organisationer (McAdam et. al. 1988; McCarthy & Zald 1977; Zald & Ash 1966). För dessa organisationer är det primära målet typiskt att åstadkomma en viss samhällelig förändring. För att uppnå detta mål måste organisationerna först uppnå politiskt inflytande. Ett vanligt sätt att försöka uppnå inflytande är att utveckla ett sekundärt mål, att rekrytera medlemmar.[1]

För folkrörelsers organisationer betyder medlemmar tillgång till betydande resurser. Mer medlemmar betyder att mer tid och pengar finns tillgängliga för organisationen. Mer medlemmar betyder också ökad legitimitet.[2] Varje medlem donerar en del av sina resurser for att stödja organisationen. Eftersom en individ vanligtvis inte donerar resurser till ändamål som hon misstror, kan mer medlemmar ses indikera ett ökat generellt ställningstagande i linje med organisationens mål.

Mer medlemmar innebär dessutom att fler individer får personlig erfarenhet av organisationen och dess medlemmar. Personliga erfarenheter ökar ofta vår förståelse, och kanske också vår sympati, för alternativa sätt att tänka på.[3] Sammantaget kan dylika processer förklara varför strävandet efter att rekrytera medlemmar är en näst intill universell sekundär målsättning som folkrörelser utvecklat för att uppnå sina primära mål (Carlsson 1961; Elvander 1966; Heckscher 1946; Johansson 1980; Lundkvist 1977).

Organisationerna inom en folkrörelse har samma primära mål, men de har också samma sekundära och mer organisationsspecifika mål. För eventuella medlemmar betyder samma primära målsättning med stor sannolikhet att organisationer är utbytbara. Denna utbytbarhet kan ge upphov till intern konkurrens om medlemmar, vilka utgör organisationens kanske viktigaste resurs. Konkurrens innebär att organisationerna påverkar varandras framgång i att

---

Charlotta Stern är filosofie doktor i sociologi och arbetar som lärare och forskare vid Sociologiska institutionen, Stockholms universitet. Hennes forskning rör hur sociala nätverk påverkar folkrörelsers spridning och hur konkurrens påverkar rörelsers framgång.

attrahera medlemmar (se Stern 1999).

Teoretiskt finns det ett antal rimliga effekter av intern konkurrens, och i nuläget vet vi inte mycket om hur rörelser i stort påverkas. Syftet med denna artikel är att undersöka effekterna av intern konkurrens på en rörelses totala medlemsutveckling. I artikeln härleds olika prediktioner från teorin om korstryck, teorin om rationella val och organisationsekologin som därefter testas på data om den svenska nykterhetsrörelsen under perioden 1890 till 1940.

Nykterhetsrörelsen: en svensk folkrörelse

I samband med industrialiseringen växer tre folkrörelser fram; frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen, som var och en på sitt sätt har påverkat det svenska samhällets utveckling. Gemensamt för dessa folkrörelser är att de framförallt var den vanliga människans rörelse, "gräsroten" som på den tiden vanligtvis saknade samhälleligt inflytande. Folkrörelserna försökte ofta påverka makthavare genom att uppvisa massivt folkligt stöd för sina föreslagna samhälleliga förändringar. Vanliga påverkansstrategier var massmöten, demonstrationer och petitioner, men att få rörelserepresentanter invalda i lokala och nationella politiska organ var också vanligt. Den svenska nykterhetsrörelsen är sålunda en föregångare i den demokratiska svenska folkrörelsetraditionen. Under sin storhetstid hade nykterhetsrörelsen ett direkt inflytande på Sveriges alkoholpolitik, något som till viss del återspeglas även i nutida svensk alkoholpolitik.

Den moderna nykterhetsrörelsen nådde Sverige runt 1880. Nykterhetstraditionen är dock äldre än så, men den ursprungliga nykterhetsrörelsen hade den mindre ambitiösa målsättningen att sänka svenska folkets alkoholintag till en mer moderat nivå. De mer moderata målen (och den ursprungliga rörelsen bakom dem) försvann ur fokus i och med att den moderna nykterhetsrörelsen etablerades. Den moderna rörelsen kom med ideologiska innovationer från Nordamerika. Det nya bestod i att nykterhetsrörelsens medlemmar helt skulle avstå ifrån alkohol och att det primära målet för rörelsen var att alkohol lagligen skulle förbjudas. Det är framförallt målet om alkoholförbud som gör den moderna nykterhetsrörelsen till en politisk rörelse, medan den äldre nykterhetsrörelsen snarare var en slags självhjälpsrörelse.

År 1879 etablerades den första godtemplarlogen i Sverige som en underavdelning i den internationella *Independent Order of Good Templars* (IOGT). IOGT hade ofta präster som lokala ledare, medan högre ståndspersoner ledde den nationella organisationen (Johansson 1947).

År 1883 och 1884 etablerades två andra sorters nykterhetsorganisationer,

även dessa med rötter i Nordamerika. *Templarorden* (TO) etablerades år 1883 och differentierade sig från IOGT genom att minimera antalet ceremonier, regalier och hemlighetslöften. TO skulle därmed representera en modern, demokratisk och billig orden. 1884 bildades *Sveriges blåbandsförening,* vars kännetecken var att medlemmar, som tecken på personlig helnykterhet på kristen grund, fäste ett blått band på sin klädsel (Michanek 1972).

Under åren sker också två utbrytningar ur IOGT; 1888 bildades *nationalgodtemplarorden* (NGTO) och 1896 bildades *Nykterhetsorganisationen* Verdandi (NOV). NGTO hade en mer uttalad religiös prägel än IOGT, vilket innebar att ett medlemskap förutsatte att individen var troende. NOV däremot var religiöst neutral och hade ett mer uttalat samarbete med arbetarrörelsen (Johansson 1977). 1922, samma år som Sveriges folkomröstning om alkoholförbud, slogs NGTO och TO samman till NTO.[4]

Den koppling som finns mellan religiositet och personlig nykterhet kan ha varit en faktor bakom nykerhetsrörelsens framgång. Nykterhetsrörelsen följde i spåren av frikyrkorörelsen, vars medlemmar tog avstånd från alkoholkonsumtion. Religiösa dispyter verkar samtidigt ha orsakat en del av de splittringar som fanns inom rörelsen.

Under det tidiga 1900-talet var nykterhetsrörelsen den största av Sveriges folkrörelser. Rörelsen hade ett medlemsantal som var lika stort som frikyrkornas och arbetarrörelsens kombinerade medlemsantal (Lundkvist 1977).

Idéer om nykterhet och alkoholförbud var populära. Ett exempel är den så kallade "inofficiella folkomröstningen" som hölls 1909. Under generalstrejken 1909 infördes ett temporärt alkoholförbud. Det temporära förbudet sågs som en oerhörd framgång; strejken genomfördes på ett fredligt och värdigt sätt. Framgången ledde till att nykterhetsrörelsens representanter organiserade en stor namninsamling där de undertecknade stödde förbud av alkoholhaltiga drycker starkare än lättöl. Cirka 1,9 miljoner svenskar undertecknade petitionen, runt 56 procent av Sverige befolkning (Bruun & Frånberg 1985; Elmér 1950).

Populariteten hos rörelsen påverkade också Sveriges alkoholpolitik. År 1917 införs alkoholransonering, den så kallade motboken. Nykterhetsrörelsens representanter var skeptiska till motboken, de ansåg att den inte tillräckligt skyddade alkoholister och ungdomar (Elgeskog 1951). Motbokssystemet togs ur bruk 1955.

En folkomröstning om alkoholförbud hölls år 1922. Resultatet var att en liten majoritet, 51 procent, röstade emot förbud. Folkomröstningen kan därmed ses som ett nederlag för nykterhetsrörelsen. I princip var målet att åstad-

komma ett alkoholförbud ouppnåeligt därefter. Alkoholförbud kvarstod som rörelsens officiella mål fram till 40-talet (Nycander 1998), men efter 1932 fokuserade rörelsen mer på informationsaktiviteter och på att åstadkomma mindre politiska förändringar (Johansson 1947).

Ytterligare en indikation på rörelsens politiska inflytande är antalet helnykterister i riksdagen. År 1908 var 45 procent av de invalda i andra kammaren absolutister. År 1911 hade andelen ökat till 63 procent (Nycander 1998). Den politiska framgången ledde till diskussioner om huruvida särskilda nykterhetspartier skulle etableras. Resultatet blev ett officiellt beslut att rörelsen skulle utöva politiskt inflytande inom redan existerande partier (Lundkvist 1977).

Samarbete och konkurrens inom rörelser

Alla nykterhetsorganisationer som undersöks i denna artikel hade som primärt mål att åstadkomma ett alkoholförbud. Målet var naturligtvis centralt, men lokala mål var troligtvis lika centrala. Representanter för lokala nykterhetsorganisationer var antagligen lika intresserade av att exempelvis begränsa antalet krogar och affärer där alkohol försåldes eller att åstadkomma lokala folkomröstningar om alkoholförbud.

Nykterhetsorganisationer samarbetade ofta lokalt, i så kallade nykterhetskommittéer, för att mer effektivt driva alkoholrelaterade frågor. Samtidigt hade respektive organisation naturligtvis organisationsspecifika mål, såsom att säkerställa organisationens resurser och inflytande. Man kan till exempel tänka sig att mer medlemmar kunde betyda att en organisation ökade sitt inflytande i den lokala nykterhetskommittéen eller att organisationens fick sin egen representant invald i kommunfullmäktige.

Den interna interaktionen lokalt var sålunda troligtvis en blandning av samarbete och konkurrens. Man kan säga att organisationerna samarbetade ideologiskt - för att nå rörelsens primära mål - samtidigt som de konkurrerade om medlemmar (resurser) - för att nå organisationens sekundära mål.

Som tidigare nämnts är fokus i denna artikel effekterna av den interna konkurrensen vad gäller rörelsens totala medlemskap. De förväntade effekterna av intern konkurrens skiljer sig åt beroende på vilken teori prediktionerna härleds ifrån: teorin om korstryck, teorin om rationella val eller organisationsekologisk teori.

Teorin om korstryck: intern konkurrens minskar medlemskapet

Folkrörelsers organisationer skapar eller formar politiska identiteter och attityder. Antalet alternativa identiteter ökar därför troligtvis då antalet alternativa organi-

sationer ökar. Eftersom organisationerna är intresserade av att rekrytera medlemmar kommer de ofta att konkurrera om individers uppmärksamhet.

Om en individ befinner sig i en omgivning med stor variation på rörelseorganisationer kommer hon med stor sannolikhet hamna i en situation där exempelvis gruppen från arbetet är medlemmar i NOV, gruppen från kyrkan är medlemmar i NTO och grannarna är med i IOGT. Individens situation är komplicerad såtillvida att hennes olika sociala grupper kan tänkas uttrycka delvis olika åsikter, normer och förväntningar (Allardt 1965; Lehman 1985).

Att tillhöra grupper med olika förväntningar och normer tenderar att dra individens lojaliteter åt olika håll (Coleman 1956; Lipset 1963). Individen upplever i dylika situationer vad som kallas för korstryck. Oavsett om korstrycket gäller individens gruppmedlemskap eller attityder (se Powell 1976 för distinktionen), är den troliga konsekvensen att individen undviker att ta ställning i frågor där lojaliteten är splittrad (Lipset 1963; Bråten 1976).

Begreppet korstryck har använts för att förklara variationer i politiskt intresse och politisk aktivitet, framförallt vad gäller valdeltagande (se Lazarfeld et al. 1948: 60-64 för en tidig tillämpning). Vad man funnit i dessa studier är att individer med splittrade lojaliteter i lägre utsträckning är politiskt intresserade och aktiva (se Öhngren 1974: 218, 269-270). Korstryck verkar sålunda minska det generella politiska ställningstagandet genom att höja de upplevda "kostnaderna" av politiskt deltagande. Enligt teorin om korstryck är intern konkurrens om medlemmars uppmärksamhet troligtvis negativ för rörelsen som helhet.[5]

Teorin om rationella val: intern konkurrens ökar medlemskapet

Om teorin om korstryck betonar den sociala kontextens betydelse för att förstå individers val, betonar en teori om utbud och efterfrågan individens preferenser (se Finke et al 1996; Hamberg och Pettersson 1994; Iannaccone 1992; Stark 1994). Under antagandet att en individ har tid och pengar att spendera på rörelseaktiviteter, är hennes beslut att bli medlem primärt beroende på om hon finner en organisation som passar henne.

Teorin om rationella val betonar framförallt hur folkrörelser, liksom alla typer av organisationer, konkurrerar om marknadsandelar. Konkurrens mellan organisationer för potentiella medlemmar tvingar organisationer att på olika sätt differentiera sig från sina konkurrenter. Differentiering inom en rörelse betyder oftast att olika varianter av strategier eller mål utbjuds (McCarthy & Zald 1977; Zald & Ash 1966).

Vad gäller nykterhetsrörelsen är det tydligt att det fanns olika varianter av religiösa aspekter, ceremonier och dylikt. På samma sätt kan man tänka sig

att organisationer inom samma gren differentierar sig geografiskt eller socialt. Individer med tid och pengar att spendera kommer i högre utsträckning att finna organisationer som tillfredsställer deras preferenser då många organisationer är närvarande.

I konstrast till den härledda prediktionen från teorin om korstryck, predicerar teorin om rationella val att konkurrens inom en folkrörelse sänker de upplevda "kostnaderna" av politiskt deltagande, vilket ökar rörelsens totala medlemskap.

Ekologisk teori: intern konkurrens som ett noll-summespel

Organisationsekologin har, i kontrast till de teorier som diskuterats ovan, inget explicit mikro-fundament. Teorin innehåller inga antaganden om individer och individers beslutsfattande eller handlande (Hannan 1992). Istället fokuserar teorin uteslutande på selektionsmönster inom populationer av organisationer. Enligt organisationsekologin drivs selektionen inom en organisationspopulation av två motstridiga krafter – legitimitet och konkurrens. När en ny organisationstyp etableras måste den först bli legitim för att överleva och spridas. Ökad legitimitet ökar etablerandet av nya organisationer och minskar nedläggningen av redan existerande organisationer. Resultatet blir ett ökat antal organisationer i populationen. Fler organisationer betyder samtidigt ökad konkurrens inom populationen. När många organisationer existerar samtidigt blir det brist på resurser (medlemmar). Liksom i den ekologiska nischen menar man inom organisationsekologin att det finns en övre gräns för tillgängliga resurser i varje given omgivning, något som kallas omgivningens bärandekapacitet (McPherson 1983; Hannan & Freeman 1989; Hannan & Carroll 1992). När bärandekapaciteten uppnåtts tar konkurrensen över som drivkraft inom populationen. Konkurrens innebär att få nya organisationer etableras och att redan existerande organisationer löper större risk att läggas ned (se Singh & Lumsden [1990] för en översikt av empiriska resultat).

Enligt organisationsekologin liknar sålunda intern konkurrens ett noll-summespel, eftersom en organisation konsumerar resurser som annars skulle vara tillgängliga för konkurrerande organisationer (Hannan & Freeman 1989; Hannan & Carroll 1992). Bärandekapaciteten implicerar att en ökning av antalet organisationer inte kommer att ha någon effekt på rörelsen totala medlemskap. I situationer präglade av konkurrens kommer varje ny organisation som rekryterar medlemmar att minska medlemskapet i andra organisationer och öka risken att andra organisationer läggs ned. Det har ingen betydelse huruvida organisationerna är medvetna om att de konkurrerar om resurser. Selektionsprocessen gör ingen skillnad på medveten eller omedveten konkur-

rens så länge organisationerna är beroende av samma begränsade omgivningsresurser (Popielarz & McPherson 1995).

En grafisk sammanfattning
De predicerade sambanden mellan medlemsutveckling och folkrörelseorganisationer enligt de tre presenterade teorierna summeras nedan i Figur 1.

Figur 1: Konkurrensens effekt såsom den prediceras av de tre teorierna

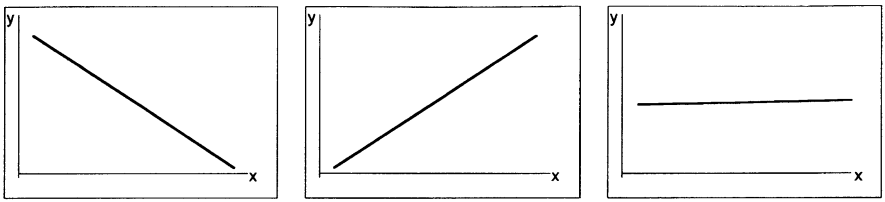

Predicerat samband enligt teorin om korstryck.

Predicerat samband enligt teorin om rationella val.

Predicerat samband enligt organisationsekologisk teori.

Enligt teorin om korstryck är det förväntade sambandet mellan ett stort utbud av organisationer och totalt medlemskap i en rörelse negativt. Sambandet är en konsekvens av att ett ökat utbud av organisationer ökar den generella närvaron av korstryck vilket minskar politiskt deltagande. Enligt teorin om rationella val förväntas istället ett positivt samband mellan utbudet av organisationer och en rörelses medlemskap. När det finns ett stort utbud av organisationer att välja på kommer existerande organisationer att vara mer känsliga för de variationer i intresse och smak som finns bland potentiella medlemmar. Detta skapar en situation där fler individers preferenser tillgodoses, vilket leder till att rörelsens totala medlemskap ökar. Enligt organisationsekologin, slutligen, föväntas inget systematiskt samband mellan ett ökat utbud och det totala medlemskapet. I en konkurrenssituation kommer nya organisationer främst att rekrytera medlemmar från redan etablerade organisationer, vilket innebär att rörelsens totala medlemskap inte förändras.

Beskrivning av data

För att undersöka hur nykterhetsrörelsens medlemsutveckling påverkades av den interna konkurrensen används ett historiskt datamaterial. Det historiska datamaterialet innehåller information om praktiskt taget varenda nykterhetslo-

ge i Sverige under tidsperioden 1880 till 1950. I analyserna inkluderas organisationer som tillhörde IOGT, den svenska blåbandsrörelsen, NTO, NGTO och Verdandi (NOV).[6] Fjellström (1993) har visat att medlemsstatistiken främst är tillförlitlig under perioden 1890 till 1940, varför jag valt att fokusera på denna period. Datamaterialet innehåller information om varje organisations bildande och nedläggningsår (om före år 1950), dess medlemsantal och geografiska lokalisering.[7]

Materialet har utökats med uppgifter om antalet individer i häradet och befolkningens yrkessammansättning. Dessutom har uppgifter om häradets area och huruvida häradet är en stad inkluderats. Av de 371 häradena hade 368 nykterhetsorganisationer och kommer därmed att inkluderas i analysen. Häradet är stort nog för att inkludera ett antal olika nykterhetsorganisationer, men litet nog för att anta att organisationer i samma härad konkurrerade om medlemmar. Häradet är därmed en lämplig analysenhet för artikelns syften.

Folkrörelsearkivet innehåller också uppgifter om antalet medlemmar i frikyrkor och fackföreningar. Nykterhetsrörelsen växte delvis fram ur frikyrkorörelsen och den sägs ha fungerat som en organisatorisk skola för arbetarrörelsen (Lundkvist 1977). Närvaron av andra folkrörelser kan ha påverkat nykterhetsrörelsens medlemskap både positivt och negativt. Å ena sidan var andra folkrörelser också intresserade av att rekrytera medlemmar och konkurrerade potentiellt med nykterhetsrörelsen om medlemmar. Å andra sidan betyder närvaron av andra folkrörelser att det finns etablerade sociala nätverk vilka dramatiskt underlättar medlemsrekrytering (se Freeman 1973; Gould 1995; McAdam 1986; Snow et. al. 1980; Stark & Bainbridge 1980). Det är dock lika troligt att äldre rörelser delvis ersätts med nyare alternativ, jämförbart med hur innovationer ersätter äldre tekniker (se Mensch 1979; Rogers 1967). I detta sammanhang skulle nykterhetsrörelsen vara en innovation i relation till frikyrkorörelsen, men en äldre organisatorisk modell i relation till arbetarrörelsen. Med andra ord är det lämpligt att ta andra folkrörelsers inflytande i beaktande, eftersom dessa sannolikt påverkade nykterhetsrörelsens medlemsutveckling.

Jag har också inkluderat uppgifter om den genomsnittliga alkoholkonsumtionen i Sverige (mätt i liter alkohol per individ och år, se Lenke 1994). Om ökad alkoholkonsumtion ökar alkoholrelaterade sociala problem kan man anta att motivationen och intresset för nykterhetsfrågor ökar då den genomsnittliga alkoholkonsumtionen ökar.

Dessutom inkluderas dummy-variabler för att undersöka effekten av följande händelser: petitionen om alkoholförbud 1909, införandet av motboken 1917 och folkomröstningen om alkoholförbud 1922. Eftersom folkomröstning-

en 1922 kan ses som ett misslyckande för nykterhetsrörelsen inkluderas också en dummyvariabel för tidsperioden efter 1922. Det är viktigt att också ta dylika effekter i beaktande, eftersom de med stor sannolikhet påverkade nykterhetsrörelsens medlemsutveckling.[8]

Metod

I analysen inkluderas endast de år då antalet organisationer i ett distrikt överstiger den 75e percentilen av organisationer (se Figur 2 nedan). Den valda strategin syftar till att fånga effekten av ett ökat antal organisationer på rörelsens medlemsutveckling då rörelsen är etablerad i distriktet. Därmed har jag försökt utesluta den initiala fas av snabb tillväxt som främst beror på rörelsens spridning. Jag antar att perioder då antalet organisationer överstiger den 75e percentilen är perioder då den organisatoriska konkurrensen var som mest intensiv. Figur 2 visar ett distrikts organisatoriska utveckling och den horisontella linjen visar den 75e percentilen i distriktet. I analyserna som följer är observationerna ovan linjen inkluderade. Således varierar antalet organisationer och antalet inkluderade år över distrikten.

Figur 2: Exempel på 75^{e} percentilens avgränsning av ett härads organisationsantal

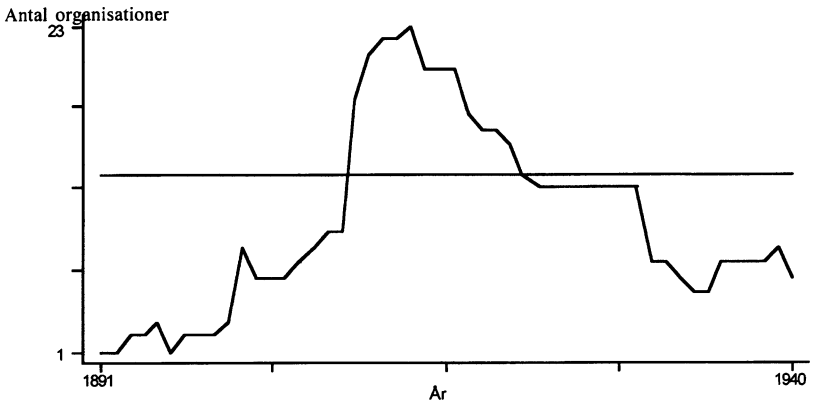

Vidare mäts varje distrikts organisatoriska variation med följande index,

$$D_{jt} = 1 - \sum_{i=1}^{5} S_{ijt}^2 \qquad (1)$$

där S_{ijt} är andelen av organisationstyp *i* i distrikt *j* vid tidpunkt *t*. Måttet ger sannolikheten att två slumpmässigt valda organisationer tillhör olika gren av

nykterhetsrörelsen. Måttet varierar mellan noll (0) och ett (1) (se Lieberson 1969; Gibbs och Martin 1962). Ju mer organisatorisk variation det finns i ett distrikt, ju närmre ett (1) kommer måttet att vara. Om alla organisationer i ett distrikt tillhör samma gren av rörelsen är måttet noll (0).

Data som varierar över tid och rum kräver speciella analysmetoder eftersom det finns potentiella problem med både autokorrelation i residualerna och att distriktsspecifika olikheter inte fångas upp av de inkluderade variablerna. I analyserna som följer används s.k. "random effects regression", en tvärsnitts och tidsseriemetod (se Sayrs [1989] för en beskrivning av dessa metoder). Fördelen med random effect modeller är att man kan estimera effekter av distriktsspecifika faktorer (som inte varierar över tid) och tidsvarierande faktorer. Ekvation 2 presenterar den regressionsmodell som kommer att estimeras:

där: $$Y_{jt} = a + \beta_1 x_{ct} + \beta_2 z_{jht} + v_t + e_{jt} \qquad (2)$$

Y_{jt} = procent av befolkningen i distrikt *j* som är medlem i nykterhetsrörelsen vid tidpunkt *t*,
X_{ct} = värde vid tidpunkt *t* på de *c* kontextuella faktorer som antas påverka procent nykterhetsmedlemmar,
Z_{jht} = distrikt *js* värde vid tidpunkt *t* på de *h* distriktsspecifika faktorer som antas påverka procent nykterhetsmedlemmar,
a är modellens konstant, $\beta_{1\text{-}2}$ är vektorer av estimerade regressionskoefficienter, e_{jt} och v_j är residualer.[9] De kontextuella faktorerna som kommer att inkluderas i analyserna är den årliga försäljningen av alkohol, petitionen om alkoholförbud som organiserades av nykterhetsrörelsens representanter 1909, implementerandet av motboken 1917, alkoholförbudsomröstningen 1922 samt perioden efter 1922 som ämnar fånga den potentiella effekt som icke-förbudsresultatet hade på rörelsens medlemsutveckling.

De distriktsfaktorer som kommer att inkluderas i analyserna är procent av distriktets befolkning som var medlemmar i frikyrkor och i fackföreningar, procent av befolkningen som var anställd inom industri, och huruvida distriktet var en stad. Bland distriktsfaktorerna finns också de två estimaten på intern organisatorisk konkurrens; antal och variation av nykterhetsorganisationer i distriktet.

Den kausala riktningen i samband gällande folkrörelserelaterade variabler är mer problematiska än annars i modellerna. Man kan tänka sig att en ökning av nykterhetsmedlemmar i ett distrikt presenterar ett tillfälle för en entreprenör att starta en ny organisation. Ett positivt samband skulle med andra ord kunna

tolkas som att fler medlemmar leder till fler organisationer och inte vice versa. Kausalitet är svårt att fastställa empiriskt men eftersom ett villkor för kausalitet är att orsak inträffar *innan* effekt använder jag laggade värden på de folkrörelserelaterade variablerna (notera $_{t-1}$ i modellerna nedan). Detta innebär exempelvis att jag estimerar effekter av organisatoriska förändringar år 1895 (och inte 1896) på medlemsutvecklingen år 1896.

Resultat

Den första modellen i Tabell 1 presenterar parameterestimaten för de variabler som presenterades i ekvation 2. I Modell 1 använder jag antalet organisationer för att skatta effekter av intern konkurrens.

I den första delen av tabellen presenteras de kontextuella faktorernas estimerade effekt på nykterhetsrörelsens medlemsutveckling (x_{ct} i Ekvation 2). Flera av de alkoholrelaterade händelserna och politiska besluten under tidsperioden påverkade nykterhetsrörelsens medlemskap. Både förbudspetitionen 1909 och folkomröstningen 1922 ökade medlemskapet i nykterhetsrörelsen med cirka 1 procent, medan medlemskapet minskade perioden efter folkomröstningen. Resultaten är inte förvånande. Händelser relaterade till en rörelses primära mål stimulerar troligen både det allmänna intresset för rörelsen och rörelsens egna aktiviteter för att intressera allmänheten. På ett liknande sätt kan man tänka sig att den svaga men signifikant negativa effekten tidsperioden efter den för rörelsen misslyckade folkomröstningen indikerar en nedgång i det allmänna intresset för rörelsen efter 1922.

Nykterhetsrörelsens medlemsutveckling påverkades också av den genomsnittliga försäljningen av alkohol; när försäljningen ökade så ökade nykterhetsrörelsens medlemskap. Detta stöder resonemanget som presenterades ovan att intresset för nykterhetsfrågan ökade när konsumtionen av alkohol ökade.

I den andra delen av modellen presenteras estimat rörande de distriktsspecifika faktorerna (z_{hjt} i Ekvation 2). Estimatet på den interna konkurrensens effekt visar att sambandet mellan antalet nykterhetsorganisationer och procenten medlemmar i ett distrikt var positivt. När en organisation etablerades i ett distrikt ökade i genomsnitt nykterhetsrörelsens medlemskap med cirka 0.06 procent det påföljande året. Effekten är inte nämnvärt stor, men likväl signifikant. Vid tolkningen av effekter bör det poängteras att data endast innehåller observationer för de år då antalet organisationer översteg den 75e percentilen.

Medlemskap i frikyrkor och fackföreningar påverkade också nykterhetsrörelsens medlemskap. Resultaten indikerar att förhållandet mellan frikyrkor och nykterhetsrörelse var positivt för medlemsutvecklingen i nykterhetsrörel-

Tabell 1: Parameterestimat från regressionsekvation med medlemsutveckling som beroende variabel (z-värden inom parenteser).

	Modell 1	Modell 2	Modell 3 (Alla obs.)
Konstant	-2.93	-1.89	2.08
	(-4.19)	(-3.24)	(5.76)
Införande av motbok 1917	-0.02	-0.15	-1.17
	(-0.13)	(-0.92)	(-9.27)
Förbudspetitionen 1909	1.03	0.88	1.60
	(7.22)	(6.23)	(12.09)
Förbudsomröstningen 1922	0.71	0.51	-0.04
	(4.00)	(2.92)	(-0.28)
Period efter omröstningen 1922	-0.41	-0.43	-0.68
	(-3.86)	(-4.07)	(-9.76)
Alkoholförsäljning	1.15	1.09	-0.25
	(12.28)	(11.64)	(-4.32)
Antal nykterhetsorganisationer $_{t-1}$	0.06		
	(5.77)		
Variation av nykterhetsorganisationer $_{t-1}$		0.08	1.24
		(0.32)	(11.95)
Frikyrkomedlemmar $_{t-1}$ *(%)*	0.22	0.22	0.32
	(10.09)	(10.14)	(24.03)
Fackföreningsmedlemmar $_{t-1}$ *(%)*	-0.05	-0.05	-0.09
	(-5.24)	(-5.24)	(-17.92)
Stadshärad	2.02	1.46	0.72
	(3.73)	(2.68)	(1.92)
Del av befolkning anställd i industri (%)	0.07	0.08	0.10
	(7.47)	(8.16)	(21.41)
χ^2	1485	1442	2903
R^2 *inom*	0.19	0.19	0.15
R^2 *mellan*	0.18	0.13	0.20
R^2 *total*	0.19	0.15	0.17
Antal observationer	6271	6252	16792
Antal härad	368	368	368
Genomsnittlig tid	15	15	37

sen. När frikyrkomedlemmarnas procentandel ökade i ett distrikt, så ökade nykterhetsrörelsens medlemskap under det påföljande året. Detta resultat kan tolkas som ett stöd för idén om att frikyrkorörelsen bistod med etablerade sociala nätverk från vilka nykterhetsrörelsen rekryterade medlemmar. I kontrast till detta resultat finner jag att sambandet mellan fackföreningsrörelsen och nykterhetsrörelsen var negativt. När fackföreningsrörelsens medlemskap ökade, så minskade nykterhetsrörelsens medlemskap påföljande år. En möjlig tolkning av detta resultat är att fackföreningsrörelsen delvis ersatte nykterhetsrörelsen. Under den studerade tidsperioden var fackföreningsrörelsen en innovation på folkrörelsemarknaden, och det är möjligt att potentiella nykterhetsmedlemmar istället blev medlemmar i fackföreningsrörelsen.

Slutligen tyder resultaten på att stadsdistrikt i genomsnitt hade 2 procent mer medlemmar än andra distrikt; industrialiserade distrikt hade likaså mer nykterhetsmedlemmar än icke-industrialiserade distrikt. Individer som levde i städer och industrialiserade områden verkar ha haft ett starkare intresse av nykterhetsfrågan, kanske beroende på att alkoholrelaterade problem var vanligare i dessa distrikt.

Enligt det rapporterade pseudo-R2 måttet förklarar modellen cirka 19 procent av den totala variationen, cirka 18 procent av variationen mellan distrikt (se R^2 *mellan*) och omkring 19 procent av variationen inom distrikt (se R^2 *inom*).[10]

Modell 2 innehåller samma variabler som den första modellen, men i Modell 2 används istället index över variationen av nykterhetsorganisationer som mått på intern konkurrens. Vid en jämförelse av de två modellerna är det tydligt att de estimerade effekterna av de inkluderade variablerna i stort förblir desamma. Mängden förklarad variation i Modell 2 är likaledes ungefärligen densamma som i Modell 1. Den estimerade effekten av intern konkurrens, när konkurrens skattas av variationen av organisationer, är dock inte längre signifikant. En ökad variation av nykterhetsorganisationer verkar sålunda inte ha påverkat rörelsens medlemsutveckling.

En jämförelse av de två estimaten på intern konkurrens indikerar således att *variationen* av nykterhetsorganisationer inte påverkade nykterhetsrörelsens medlemsutveckling, medan ett ökat *antal* organisationer påverkade nykterhetsrörelsens medlemsutveckling positivt.

I den tredje modellen inkluderas också observationer då antalet organisationer understiger den 75e percentilen, syftet är att närmare undersöka om variationen av organisationer påverkar medlemsutvecklingen om perioder med ett fåtal närvarande organisationer inkluderas. Om så är fallet kan jag utesluta att den uteblivna effekten i Modell 2 beror på måttets konstruktion.

Effekten av organisatorisk variation är stark och positiv när modellen estimeras på hela datasetet. En ökning av den organisatoriska variationen ökade procentandelen nykterhetsmedlemmar under året som följde.

En jämförelse av Modell 2 och Modell 3 indikerar att om konkurrensen är hård, som antogs vara fallet när det fanns många organisationer i distriktet (Modell 2) så påverkade variationen av organisationer inte medlemsutvecklingen. Däremot var den generella effekten av organisatorisk variation på rörelsens medlemsutveckling positiv.

Diskussion

Nykterhetsrörelsen i Sverige splittrades tidigt upp i olika typer av organisationer. Denna splittring inom rörelsen genererade en betydande variation av organisationer och konkurrens inom rörelsen. Konkurrens representerar ett potentiellt dilemma för organisationer: organisationer inom en folkrörelse delar ett generellt intresse av att maximera folkrörelsens totala medlemskap för att på så sätt uppnå sitt primära mål, samtidigt har varje enskild organisation ett intresse av att rekrytera så många medlemmar som möjligt, vilket ibland sker på andra organisationers bekostnad. Som en bakgrund till analysen av konkurrens och dess påverkan på medlemsutvecklingen för folkrörelser, presenterades tre olika teorier vars prediktioner skilde sig åt.

De skilda hypoteser som härleddes från teorierna testades på data från den svenska nykterhetsrörelsen. Resultatet visade att ökad konkurrens, mätt som ökat antal organisationer, ökade rörelsens medlemskap. Detta resultat är i linje med prediktionen som härleddes från teorin om rationella val. Ett alternativt mått på den interna konkurrensen, ökad variation av rörelseorganisationer, påverkade dock inte medlemsutvecklingen. Detta resultat är i linje med prediktionen som härleddes från organisationsekologisk teori.

Organisationsekologin betonar hur selektionen inom en organisationspopulation ökar då omgivningens bärandekapacitet nås, såsom är fallet då antalet organisationer är stort. Resultatet i denna studie pekar dock på att antalet organisationer är positivt relaterat till medlemsutveckling, även vid ett stort antal organisationer. Variationen av organisationer, vilket ofta förespråkare för teorin om rationella val betonar är vad som stimulerar "marknaden" hade dock ingen effekt på rörelsens medlemsutveckling vid hård konkurrens. Generellt hade dock variationen en positiv effekt på medlemsutvecklingen.

Resultaten som presenterades ligger sålunda delvis i linje med både teorin om rationella val och organisationsekologin. Vid presentationen av teorierna betonades deras olikheter. Det finns dock betydande likheter mellan de två teo-

rierna. Förespråkare för teorin om rationella val menar, liksom organisationsekologerna, att marknader kan överhettas och att organisationer slås ut på grund av hård konkurrens. På samma sätt menar organisationsekologer, i likhet med förespråkare för teorin om rationella val, att konkurrens lösgör nya resurser till dess att den övre gränsen är uppnådd. De två teorierna betonar dock olika aspekter av konkurrens – teorin om rationella val betonar konkurrensens stimulerande effekt; organisationsekologin betonar konkurrensens selekterande effekt. Mina resultat stöder båda effekterna.

I generella termer blir sålunda slutsatsen att under perioder kännetecknade av hård konkurrens har ett större antal organisationer en positiv effekt på en rörelses medlemskap, medan variationen av organisationer inte har någon effekt.

Implikationen för rörelseforskning i stort är att intern konkurrens stimulerar rörelser. Den "fredliga konflikten" mellan organisationer lokaliserade inom samma geografiska område verkar i stort öka intresset för en rörelse och leda till att fler väljer att bli medlemmar. Implikationen gäller dock under förutsättning att folkrörelsen försöker nå politiskt inflytande genom att mobilisera ett stort antal medlemmar. En strategi som är trolig när folkrörelsens mål kan påstås vara i "folkets" intresse. Rörelser som inte kan påstå sig representera "folket" kan inte enkelt använda sig av en dylik massmobiliseringsstrategi. Dessa rörelser väljer med stor sannolikhet andra strategier, såsom innovativa protestaktiviteter eller våld, vilka främst syftar till att tilldra sig medias intresse (Koopmans 1993). För att uttala sig om effekten av intern konkurrens på dylika rörelser krävs en separat studie.

Slutligen, då syftet här varit att undersöka effekter av en relativt generell social process, vilket jag vågar hävda att konkurrens är, har den generella diskussionen fått utrymme på bekostnad av den specifika beskrivningen. Många detaljer och nyanser rörande nykterhetsrörelsens historia har sålunda uteslutits. Denna forskningsansats motiveras, förutom av rena utrymmesskäl, av att sociologin också behöver kunskap om så kallade "sociala mekanismer"(se Elster 1989; Hedström och Swedberg 1998). Teoretiskt kan det sålunda vara motiverat att renodla och förenkla för att accentuera en social mekanisms effekter.

Fotnoter

Tack till Christofer Edling, Peter Hedström, Fredrik Liljeros, Peter V. Marsden, Lars-Erik Olsson, Richard Swedberg och Per-Erik Yngwe för förslag och kommentarer under arbetets gång. För finansiellt stöd vill jag tacka *Anna Ahlströms och Ellen Terserus Stiftelse och Humanistiska och Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet* (HSFR).

[1] Att ha primära och sekundära mål är inte unikt för folkrörelseorganisationer; också affärsdrivande företag måste tillfredsställa sina kunder (sekundärt mål) för att gå med vinst (primärt mål).

[2] Med legitimitet menar jag att folkrörelseorganisationen ses som en valid politisk representant för ett kollektiv; både av kollektivet och av andra aktörer. Det är inte oproblematiskt att använda medlemskap för att *jämföra* eller *etablera* rörelsers legitimitet eftersom storleken på det kollektiv som rörelsen representerar måste tas i beaktande; 1000 medlemmar betyder ringa legitimitet om rörelsen hävdar sig representera "folket". 1000 medlemmar för en rörelse som hävdar sig representera "pensionerade gruvarbetare" bör å andra sidan åtnjuta legitimitet i den bemärkelse som begreppet ges här.

[3] Den legitimeringsprocess jag beskriver fungerar troligen också för rörelser vi helst ser som illegitima, såsom nazistiska eller fascistiska rörelser. Sålunda kan en rörelse åtminstone teoretiskt vara legitim utan att vara demokratisk.

[4] Den senaste sammanslagningen skedde 1970, då IOGT och NTO blev IOGT-NTO.

[5] Betoningen av att motsättningar och motsägelser i individers sociala situation komplicerar val och orsakar en generell minskning i aktivitet liknar den "sekulariseringstes" som finns inom religionssociologin (se Berger 1967; Blau et al 1992; Breault 1989; Land et al 1991), där exponeringen för konkurrerande alternativ sägs underminera religiös tro.

[6] Jag har uteslutit TO, eftersom deras medlemsstatistik inte visat sig vara tillförlitlig i folkrörelsearkivet (se Fjellström 1993).

[7] Detta material har insamlats av Carl-Göran Andae och Sven Lundkvist på historiska institutionen vid Uppsala universitet, och har gjorts tillgängliga av Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst vid Göteborgs universitet. Analyser och tolkningar i denna artikel görs helt på författarens ansvar.

[8] Dummyvariabler är variabler som antar värde noll (0) förutom då ett villkor uppfylls, då variabeln antar värde ett (1). Till exempel är variabeln "folkomröstningen 1922" kodad som noll (0) alla år förutom år 1922, då variabeln är kodad som ett (1).

[9] I random effect regressioner, till skillnad från OLS, estimeras en slumpmässig komponent, Θ, som är en funktion av variansen i modellens residualer. Om variansen i v_j är noll, är v_j noll och Θ är noll, vilket betyder att det inte finns några distriktsspecifika mönster i residualerna, vilket i sin tur innebär att modellen bäst estimeras med OLS. På samma sätt betyder det att om variansen av e_{jt} är noll, så är e_{jt} noll, och Θ är ett. Om så är fallet är residualerna i varje distrikt konstanta, något som betyder att det inte finns någon variation över tid i residualerna, vilket i sin tur innebär att vi kan estimera modellen med s.k. "fixed effects regression".

[10] Jag har estimerat samma modeller med så kallad 'general estimation equation (GEE) technique. GEE-estimering tillämpar Huber-Whites beräkning av variansen, vilket innebär att man får konsistenta standardfel även om distriktens residualer inte är likadant fördelade, eller om korrelationerna inom distrikt inte är utbytbara. Resultaten av GEE-estimeringen ger större standardfel (och därmed lägre z-värden) men de mest centrala resultaten förblir desamma. Resultaten är likaså oförändrade när linjär och kvadrerad tid inkluderas i analyserna för att kontrollera för ickeobserverad heterogenitet.

Referenser

Allardt, E. (1965) *Samhällsstruktur och sociala spänningar.* Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Berger, P. L. (1967) *The Sacred Canopy - Elements of a Sociological Theory of Religion.* New York: Anchor Books.

Blau, J. R., Land, K. C., Redding, K. (1992) "The Expansion of Religious Affiliation: An Explanation of the Growth of Church Participation in the United States, 1850-1930", *Social Science Research* 21:329-352.

Breault, K. D. (1989) "New Evidence on Religious Pluralism, Urbanism, and Religious Participation", *American Sociological Review* 54:1048-1053.

Bruun, K. & Frånberg, P. (1985) *Den svenska supen. En historia om brännvin, Bratt och byråkrati.* Stockholm: Prisma.

Bråten, S. (1976) "En konsistens- og kommunikasjonsmodell - som tillater simulering av EF-striden", *Tidskrift för Samfunnsforskning* 17: 158-197.

Carlsson, S. (1961) *Svensk Historia II: Tiden efter 1718.* Stockholm: Bonniers.

Coleman, J. S. (1956) "Social Cleavage and Religious Conflict", *The Journal of Social Issues* XII: 44-56.

Elgeskog, J. (1951) *Den nutida nykterhetsrörelsen.* Stockholm: Oskar Eklund.

Elmér, Å. (1950) *Vägen från fattigdomen till den sociala utvecklingen. De 50 åren 1900-1950.* (Vol.1) Stockholm: Åhlén & Åkerlund.

Elster, J. (1989) *Nuts and Bolts for the Social Sciences.* Cambridge: Cambridge University Press.

Elvander, N. (1966) *Intresseorganisationerna i dagens Sverige.* Lund: Gleerup.

Finke, R., Guest, A. M., Stark, R. (1996) "Mobilizing Local Religious Markets: Religious Pluralism in the Empire State, 1855 to 1865", *American Sociological Review* 61: 203-218.

Fjellström, C. (1993) *En jämförelse av medlemsuppgifterna i Folkrörelsearkivet och i organisationernas årsstatistik.* Sociologiska Institutionen: Stockholm Universitet.

Freeman, J. (1973) "The Origins of Women's Liberation Movement", *American Journal of Sociology* 78:792-811.

Gibbs, J. P. & Martin, W. T. (1962) "Urbanization, Technology, and the Division of Labor: International Patterns", *American Sociological Review* 27 (5):667-677.

Gould, R. V. (1995) *Insurgent Identities - Class, Community, and Protest in Paris from 1848 to the Commune.* Chicago: Chicago University Press.

Hamberg, E. M. & Pettersson, T. (1994) "The Religious Market: Denominational Competition and Religious Participation in Contemporary Sweden", *Journal for the Scientific Study of Religion* 33 (3): 205-216.

Hannan, M. T. (1992) "Rationality and Robustness in Multilevel Systems", s 120-136 i Coleman, J. S. & Fararo, T. J. (red.) *Rational Choice Theory. Advocacy and Critique.* Newbury Park: Sage.

Hannan, M. T. & Carroll, G. R. (1992) *Dynamics of Organizational Populations.* New York: Oxford University Press.

Hannan, M. T. & Freeman, J. (1989) *Organizational Ecology.* Cambridge, MA: Harvard University Press

Heckscher, G. (1946) *Staten och organisationerna.* Stockholm:

Hedström, P. & Swedberg, R. (1998) "Social mechanisms: An introductory essay." s 1-31 i Hedström, P & Swedberg, R. (red.) *Social Mechanisms: An Analytic Approach to Social Theory.* Cambridge: Cambridge University Press.

Iannaccone, L. R. (1992) "Religious Markets and the Economics of Religion", *Social Compass* 39 (1):123-131.

Johansson, H. (1947) *Den svenska godtemplarrörelsen och samhället.* Stockholm: Oskar Eklunds.

Johansson, H. (1980) *Folkrörelserna i Sverige.* Stockholm: Sober.

Johansson, K. E. (1977) *Arbetarrörelsen och alkoholpolitiken.* Stockholm: Sober.

Koopmans, R. (1993) "The Dynamics of Protest Waves: West Germany, 1965 to 1989", *American Sociological Review* 58:637-658.

Land, K. C., Deane, G., Blau, J. R. (1991) "Religious Pluralism and Church Membership: A Spatial Diffusion Model", *American Sociological Review* 56:237-249.

Lazarsfeld, P. F., Berelson, B., Gaudet, H. (1948) *The People's Choice.* New York: Columbia University Press.

Lehman, E. W. (1985) "Cross Pressures Revisited: A Macrosociological Approach to Anomalies in Contemporary Political Involvement", *Journal of Political and Military Sociology* 13:1-16.

Lenke, L. (1994) *Alkohol och narkotikautvecklingen i Sverige.* Rapport 94. Stockholm: Folkhälsoinstitutet och CAN.

Lieberson, S. (1969) "Measuring Population Diversity", *American Sociological Review* 34 (6):850-862.

Lipset, M. S. (1963) *Political Man – the Social Bases of Politics.* New York: Anchor Books.

Lundkvist, S. (1977) *Folkrörelserna i det Svenska Samhället 1850 - 1920.* Uppsala: Almqvist & Wiksell.

McAdam, D. (1986) "Recruitment to High Risk Activism: The Case of Freedom Summer", *American Journal of Sociology* 92:64-90.

McAdam, D., McCarthy, J. D., Zald, M. N. (1988) "Social Movements", s 695-737 i Smelser, N. S.(red.) *Handbook of Sociology.* Newbury Park: Sage Publications.

McCarthy, J. D. & Zald, M. N. (1977) "Resource Mobilization and Social Movements: A partial theory", *American Journal of Sociology* 82:1212-1239.

McPherson, J. M. (1983) "An Ecology of Affiliation", *American Sociological Review* 48:519-532.

Mensch, G. (1979) *Stalemate in Technology.* Cambridge, MA: Ballinger.

Michanek, B. (1972) *Den heliga kon - en från debattbok om en folkrörelse i bakvatten.* Stockholm: Proprius Förlag.

Nycander, S. (1998) "Ivan Bratt: the Man Who Saved Sweden From Prohibition", *Addiction.* 93 (1):17-25.

Popielarz, P. A. & McPherson, J. M. (1995) "On the Edge or In Between: Niche Position, Niche Overlap, and the Duration of Voluntary Association Memberships", *American Journal of Sociology* 101 (3):698-720.

Powell, G. B. Jr. (1976) "Political Cleavage Structure, Cross-Pressure Processes, and Partisanship: An Empirical Test of the Theory", *American Journal of Political Science* XX (1):1-23

Rogers, E. M. (1967) *Diffusion of Innovations.* New York: Free Press.

Sayrs, L. W. (1989) *Pooled Time Series Analysis.* Sage University Paper series on Quantitative Applications in the Social Sciences, 07-070. Beverly Hills: Sage Pubns.

Singh, J. V. & Lumsden, C. J. (1990) "Theory and Research in Organizational Ecology", *Annual Review of Sociology* 16:161-195.

Snow, D. A., Zurcher Jr. L. A., Ekeland-Olson, S. (1980) "Social Networks and Social Movements: A Microstructural Approach to Differential Recruitment", *American Sociological Review* 45:787-801.

Stark, R. (1994) "Rational Choice Theories of Religion", *The Agora 2* (1):1-5

Stark, R. & Bainbridge, W. S. (1980) "Networks of Faith: Interpersonal Bonds and Recruitment to Cults and Sects", *American Journal of Sociology* 85 (6):1376-1395.

Stern, C. (1999) "The Evolution of Social Movement Organizations: Niche Competition in Social Space", *European Sociological Review* 15(1):91-105

Zald, M. N. & Ash, R. (1966) "Social Movement Organizations: Growth, Decay, and Change", *Social Forces* 44 (3): 327-340.

Öhngren, B. (1974) *Folk i rörelse: Samhällsutveckling, flyttningsmönster och folkrörelser i Eskilstuna 1870-1900.* Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Abstract

This paper examines how competition within a movement affects the overall growth of the movement's membership. Using data on the Swedish temperance movement, I test hypotheses from three different theories; the theory of cross pressure, rational choice theory, and organizational ecology. My main finding is that intra-movement competition tends to be beneficial for the movement as a whole: as the number of competing organizations increases, the total membership increases. This finding conform best with rational choice theory that emphasize that competition invigorates a social movement.